

MENS EN WERELD

„Dat experimentele toneel”, zei iemand tegen me, „o, dat is reuze eng. Er steekt een toneel half rond de zaal in en 't is zo gek, je snapt er niets van!”

Toen ik dan ook die avond in het programma van „Happy days” van Beckett las dat het stuk gespeeld zou worden door een vrouw, die voor de pauze tot haar middel in het zand zit en daarna tot haar hoofd, terwijl haar man op handen en voeten op de achtergrond heen en weer kruipt en nauwelijks zichtbaar is, dacht ik: „Zie je wel, daar heb je 't al! Eng!”

Nu was eng het woord niet, eerder vreemd, zo'n hoop zand de hele avond met op het laatst alleen dat hoofd, maar je vergeet het, je merkt na een poosje dat zand niet meer en wat je dan ziet, is eigenlijk benauwend: een vrouw, die verzand is in haar leven, haar dagelijkse gewoontjes, haar ditjes en datjes. Doodsbang voor de stilte, de leegte, praat ze maar, praat, praat en is dolgelukkig als ze merkt dat haar man, die ze niet missen kan als klankbord, haar hoort. „Grote weldaden” zijn het, als hij antwoord geeft en als hij ook nog even in lachen uitbarst, dan zijn het met recht: „Gelukkige dagen”.

Op de foto ziet u de vrouw, Andrea Domburg, vol afgrijzen (maar met een vergrootglas!) een pornografisch plaatje bekijken, dat ze van haar man heeft afgepakt. Dat vergrootglas komt uit een boodschappentas, waar alle spullen inzitten, die ze gebruiken kan om de dag te doden: tandenborstel, lippenstift, een speeldooze, haar hoed, alles stalt ze om zich heen uit. De hoed zet ze onmiddellijk op, waardoor ze even later aan 't twijfelen gaat of ze haar haar wel geborsteld heeft. Niets verheffends. Zelfs de revolver die eruit komt, wordt tot een gewoon, lief gebruiksvoorwerpje. Een enkel gebaar van zelfmoord had hier nog iets groots kunnen hebben, maar dat doe je niet, daar denk je niet eens aan.

„Wat nu”, zegt ze steeds: parasol opsteken, lied zingen, nee, daar is het nog te vroeg voor. Bidden, dat doe je alleen 's avonds en 's morgens. Soms herinnert ze zich flarden van „mooie versregels” van vroeger: „Je vergeet je klasiëken zo gauw”. Opzoeken schijnt niet meer te kunnen, als je in 't zand zit. Er kan trouwens veel niet meer. Je kunt er zelfs niet meer uit opstijgen, al voel je er een enkele keer nog wel de neiging toe. Dan is er alleen nog een schreeuw van wanhoop, maar ook dat doe je eigenlijk niet.

Men beheerst zich in 't zand.

Op de drempel en over de schreef

Na de vakanties begint voor veel jonge mensen een nieuw leven. De school is voorbij, de fabriek, het kantoor of de hogere studie is begonnen. Men zegt wel eens, dat de ernst des levens is aangebroken. De jongeling zal nu werken met mensen van andere leeftijd. Het toezicht dat op hem wordt uitgeoefend, beoogt niet meer de bevordering van zijn belang, maar het belang van de afdeling, of het bedrijf. De jonge arbeider krijgt in de schafttijd gesprekken te horen over wel geheel andere onderwerpen dan op school of thuis het geval was. Men betreft hem bij het gesprek, vooral om te genieten van zijn duidelijke onrust en onhandigheid. Totdat hij droog is achter de oren. Op kantoren gaat het weinig beter. Hoe groter de afdeling, hoe lager het niveau. Het traditionele spelletje is natuurlijk, de nieuweling allerlei dwaze opdrachten te verstrekken, waardoor hij bij de directeur of de chef in een onmogelijke situatie komt.

Ook bij het begin van de studie aan een instelling van hoger onderwijs moet de nieuweling over een drempel heen. De sfeer van universiteit en studentenleven is zo anders dan in de gewone burgermaatschappij, dat hier werkelijk een grote stap gedaan moet worden. De vrijheid om de voorlezingen van de professoren te volgen of niet te volgen, te werken of niet te werken, is al direkt iets om je aan te „bedrinken”. En dan die andere status. Winkeliers en kranten dingen naar je klandizie en schrijven brieven geadresseerd aan: „De Weledelgeboren Heer...”. Blijf daar nu eens nuchter bij! Enfin, er is hier veel over te zeggen. Eén ding is zeker: de nieuwe toestand brengt de jonge studenten geestelijk bij elkaar. Zij willen in de academische sfeer worden opgenomen en dat kan: er zijn de studentenverenigingen.

Nu is niet elke studentenvereniging in opzet en doelstelling aan een andere gelijk. Sommige beperken zich tot één facet van de student (of zijn studie), andere leggen min of meer geheel beslag op hem. Met een onjuist woord noemt men deze laatste verenigingen: gezelligheidsverenigingen; zij hebben een eigen sociëteit waar het gezelligheidsleven zich afspeelt. Aan de meeste universiteiten en hogescholen zijn er vijf van zulke gezelligheidsverenigingen: de specifiek vrouwelijke studentenvereniging, de specifiek rooms-katholieke en rechtzinnig-protestantse verenigingen (zowel voor mannelijke als vrouwelijke studenten), de unitas (mannelijk en vrouwelijk) of bond (alleen mannelijke studenten) en dan het corps (alleen mannelijke studenten). Alle kennen een kennismakingstijd, waarbij de inwijding in de academische sfeer gemengd wordt met beproeving van lichaam en geest. De beproeving vormt (eventueel misvormt) het karakter; het gemeenschappelijk leed drijft de nieuwelingen echter bij elkaar, men vangt elkaar op en er worden vriendschappen geboren, die soms de tijden weerstaan. Of men zeggen kan: hoe erger beproeving,

hoe hechter vriendschapsband, is onzeker. Wel kan men zeggen: zonder beproeving, minder vriendschap. Bij de verschillende corpora is de beproeving van lichaam opmerkelijk ruw en onbeschaafd. Dat jaar op jaar gevallen voorkomen van ernstig lichamelijk letsel, bewijst dat men in de kringen der corpora niet bereid is naar middelen tot verbetering te zoeken. Misschien zit hier de gedachte bij, dat een verhindering om zich in de jonge jaren uit te leven, zal leiden tot een bestendige drang – ook op latere leeftijd – om te doen, wat de maatschappij niet toelaat. Maar dit is wellicht te ver gezocht. Het corps-lid dat dondert, was zelf ook, 2, 3 jaar geleden slachtoffer van het systeem. Hij kan zich nu van zijn wrok bevrijden. De reünisten staan op afstand welwillend te knikken. Het donderen, dat zij in hun corps geleerd hebben, hebben zij nadien nog vaak en met succes toegepast. Het is een nuttig hulpmiddel – zo nu en dan – om vooruit te komen en door te dringen tot de plaatsen die worden geambiëerd. Daar ligt dus de kern van het kwaad. De Nederlandse samenleving aanvaardt op voorraanstaande plaatsen mensen die donderen en het daarbij behorende karakter hebben. Soms hebben zij ook het daarbij behorende, aangekweekte accent. Zou de toegang tot de leidende posities voor mensen met het accent en de corps-mentaliteit gesloten worden (niet door wet, maar eenvoudig door innerlijke afwijzing), dan zouden de corpora spoedig een ziel-togend bestaan hebben en na verloop van tijd afsterven. Maar zo is het niet.

De bereidheid om te zeggen „Gaaf u maar voor” tot iemand die aanmatigend optreedt, is een merkwuurde zwakte in ons volkskarakter. De corpora buiten deze zwakte uit, en kweken – in hun groentijd – de mentaliteit aan om van die zwakte te profiteren. Licht hier misschien een fout bij de methode van het Nederlandse onderwijs, gericht als dit is op dressuur, gespeend als het is van karaktervorming?

Wij kunnen ons met het kweken van slavenzielen, en van uitbuiters van slavenzielen niet verenigen. De verontwaardiging over de wangedragingen in sommige studentenverenigingen is algemeen, gelukkig. Maar het is niet voldoende om vandaag foei te roepen, en daarna over te gaan tot de orde van de dag. Eigenlijk is bovenal een aankweken van een mensentype nodig, dat gekenmerkt wordt door de vriendelijkheid van vrije, zich zelf en anderen respecterende mensen, die geleerd hebben in team-verband te leven en te werken.

In Nederland gingen, anno 1962, enige jonge studenten, op de drempel der volwassenheid, jammerlijk over de schreef. Zij, die verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding van onze jeugd zullen diep moeten graven, om de wortel van dit kwaad uit te roeien.

C

**Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om
17e jaargang no. 20 – 3 november 1962**

Kritisch allerlei

Voor vele dames en heren in „avondtoilet begon de avond met moeizaam voortstompelen over een pad vol keien. De gewone toegangsdeuren tot het TNP (Théâtre National Populaire) waren ditmaal gesloten. Ieder die naar binnen wilde om de wereldpremière van de film „De langste dag” bij te wonen, moest eerst naar beneden, naar de Seine-oever tegenover de Eiffeltoren, om tussen de uitgestrekte armen van de pas in orde gebrachte tuinen op te gaan naar het hart van het Palais de Chaillot. Vanuit het donker van Seinebrug en Seinekades staarden duizenden naar de gelukkige 2700 die te voet of per auto door de politie-afzetting heen mochten. Direct achter de gendarmes betrad men het „toneel”: één helder verlichte ruimte vanaf de zes 105 mm kanonnen en de vier Sherman tanks, langs parachutisten, infanteristen en matrozen, ruiters van de Garde Républicaine en commando's van de marine tot aan het bordes met witte baldakijn. De nieuw aangelegde fonteinen of liever „waterkanonnen” spotten hun machtige stralen in de richting van de Seine. Militaire muziek gespeeld door een Amerikaans infanteriekorps begroette de gasten. De voornamesten daarvan werden op hun tocht van de auto over de rode loper naar de middendeuren begeleid door een rijdende televisiecamera: Audrey Hepburn en Mel Ferrer, Deborah Kerr, Madeleine Renaud, Sacha Distel enz. enz. Ministers, ambassadeurs, officieren, comtes en comtessen, de baronnen Rothschild... enfin, „le Tout Paris”. Mooie en indrukwekkende entrée... maar toch wel wat al te groots en serieus (zo dacht ik bij mijzelf): meer passend bij de ontvangst van een vorst op staatsbezoek dan bij de première van een film — al is het dan een oorlogsfilm”.

Naar wij uit dit verslagje in De Linie kunnen leren, is alle militaire praal dus aangerukt om luister bij te zetten aan de première van een nieuwe oorlogsfilm. Voor ons is niet zozeer de vraag interessant of die luister misschien beter aan een ander doel, een staatsbezoek bij voorbeeld, besteed zou zijn, maar wel wat men met een dergelijke introductie eigenlijk beoogt. Als de oorlogsfilm op zichzelf al een doel heeft, kan dat toch niet anders zijn dan ons de verschrikkingen van het oorlogsbedrijf voor ogen te houden en naar het schijnt laat De langste dag in dat opzicht ook weinig aan onze verbeeldingskracht over. Voor ons is het dan ook onbegrijpelijk, dat men juist bij zo'n oorlogsfilm al die militaire praal niet achterwege laat. Is de boodschap die de slachtoffers van het geweld ons hebben nagelaten niet anders dan „niet van de glorie en de schitterende maar evenzo-

vele pogingen zijn de verschrikkingen van het geweld te verbergen? Ons dunkt, dat zo'n introductie alleen maar van onbegrip getuigt voor de boodschap die zo'n film zou kunnen brengen. Dat hij die boodschap brengt, geloven wij zeker na deze première niet, want hoe realistisch het produkt ook mag zijn, hij laat na afloop de toeschouwer in zijn behaaglijke fauteuil achter, nog nagenietend van een (ja gezellig!) griezelavondje. Wij hebben nog nimmer een oorlogsfilm gezien die de toeschouwer de doodangst doet meebelevén, en omdat de held van het verhaal vrijwel altijd de ellende overleeft, kan de toeschouwer eenvoudig niet zich identificeren met de slachtoffers die liggen dood te bloeden op de slagvelden of tussen de ruïnes. De eerste oorlogsfilm die dat zou kunnen bereiken, zou een waardevolle boodschap inhouden, maar die wijkt nogal wat af van het soort cowboyfilms dat we gewend zijn en ook van het namaakrealisme dat nu mode schijnt te moeten worden. Want die beogen alleen maar toeschouwers te lokken: samen naar de film, ja gezellig. Maar ons niet gezien.

Nog een andere gebeurtenis heeft ons de afgelopen weken op jammerlijke wijze aan de oorlogsjaren herinnerd en daarvoor zorgden dan enkele leden van het Amsterdams Studentencorps. Het „Dachautjespelen” heeft gelukkig in brede kring een golf van zedelijke verontwaardiging gewekt en wij zouden dan ook zeker niet nog eens op de zaak terugkomen, als wij van mening waren dat hier slechts twee studenten blaam treft (die waarschijnlijk niet eens zozeer van antisemitisme als wel van een volkomen wereldvreemdheid en gebrek aan medemenselijkheid blijk gaven) of hooguit de senaat van het A.S.C. om zijn al te milde „vonnis”. De ernstiger kant van de zaak is, dat we hier te maken hebben met een mentaliteit waarin dit mogelijk was, een mentaliteit die een briefschrijver in de N.R.C. zelfs in de pen gaf, dat „in volgende jaren het aantal A.S.C.-novieten een maatstaf (zal) zijn om het fascistisch potentieel onder studerende te peilen”. Zover zouden wij niet willen gaan, omdat corpsleden in het algemeen wel conservatief zijn, maar nooit of te nimmer iets zullen doen dat de bestaande maatschappelijke orde in gevaar zou kunnen brengen. Hoe nonconformistisch men met kroeglopen en donderjool mag schijnen en hoezeer men juist in een groentijd mag demonstreren dat men „lak heeft” aan de maatschappelijke normen, in feite is er geen braver en conformistischer groep studenten denkbaar dan juist de corpsleden. Hun kracht berust namelijk niet op iets uitzonderlijks, maar alleen op exclusiviteit. Toen vroeger de student nog uitsluitend

kwam uit de bevoorrechte klasse had dat corps ook zin, want het kon door zijn exclusief karakter zijn leden bewust maken van hun min of meer „door God gegeven” leiderschap. Nu die tijden voorbij zijn en — gelukkig — ons intellect uit steeds breder lagen van de maatschappij gerecruteerd wordt (zij het naar onze mening nog bij lange niet uit de breedst mogelijke laag, maar dat is een andere kwestie), nu is de exclusiviteit van het corps een anachronisme geworden, iets wat uit een verleden tijd is overgebleven en geen wezenlijke inhoud meer heeft. Dat bewijzen onder andere de toestanden in Amsterdam, waar het corps een te verwaarlozen groepje vormt, en waar de werkelijke vorming van het groter studenten in andere verenigingen plaats vindt. Hoe kleiner zo'n exclusief „deftig” groepje wordt, hoe groter het gevaar is van vermeend nonconformistische uitingen als waar wij nu zo'n walgelijk voorbeeld van kregen te aanschouwen. In andere steden liggen de kaarten wel anders (het corps is in vele universiteitssteden een factor van belang), maar de vraag is, of ze ook principieel anders liggen. Wil het corps die positie van belang behouden en wil het ook in de toekomst een werkelijk vormen-de waarde voor zijn leden betekenen, dan zal het er zich eens op moeten gaan bezinnen, of het zijn programma, zijn stijl vooral, niet eens wat meer aan deze tijd moet aanpassen. De student van nu is niet meer het rijkeluijongetje, maar wordt meer en meer de jongen die zich door groter intellect van zijn medemensen onderscheidt. Hij zal in de toekomst leiding moeten geven in ons land, wie weet in de wereld. Dan kan hij zich ook niet meer veroorloven zich in zijn studententijd van die wereld af te sluiten, hij zal (al gunnen we de wat verlate pubers graag hun

kroegjool) zich meer en meer op die doodgewone burgermaatschappij moeten richten, omdat die zowel zijn achtergrond als zijn toekomst is. Daarom behoren politiek en levensbeschouwing in het corps ook niet meer taboe te zijn, maar behoort men zich te bezinnen op de dingen die de mens en de wereld van nu werkelijk bepalen. Of men daaraan voorafgaand al dan niet een groentijd wenselijk acht is (mits de excessen waartoe de lichamelijke groening blijkbaar meer en meer voert, kunnen worden voorkomen) van secundair belang: wij zouden ons niet graag zonder meer tegenstander verklaren van een geestelijk opdoeffertje voor de middelbare-schooljongens die jarenlang de primi inter pares zijn geweest en nu een heel nieuwe wereld binnenstappen. Maar dat heeft met het wezen van de zaak niet zo heel veel te maken.

Van twee zijden bijna gelijktijdig bereikten ons nummers van het Duitse geïllustreerde weekblad Stern. Een lezer uit Vlaardingen heeft het nummer van 19 augustus meegenomen in zijn vakantie, en daarin het moedige artikel „Ist Schlesien noch deutsch?” (Is Silezië nog Duits?). Het antwoord op die vraag is, na gesprekken met vluchtelingen van daar en met een doodenkele overgebleven Duitser in dat thans Poolse gebied, duidelijk ontkennend. Het blad windt daar geen doekjes om en verzuimt evenmin het broeierige karakter aan te geven van de beweging die een terugkeer naar deze niet helemaal toevallig verloren gebieden wenst. Het is een schijnideaal, dat iedere reële grond mist (van de vluchtelingen wil in feite vrijwel niemand terug!). Wij noemden dat een moedig artikel, omdat het bewijst dat toch ook die andere Duitsers een realiteit zijn.

Diep van mijzelf...

*Diep van mijzelf en van mijn zang vervreemd
hoor ik in twijfel niets dan toon na toon,
ontken de wijs, de oude, diep-bemide melodie,
ontken ik al wat naar verbinding zweemt,
ontdek ik in de grootste eenheid hoon.
Afzonderlijk, vervreemd, is alles wat ik zie.*

*Eén boom bespiedde ik, haast de gansche dag,
het regende gestaag en blad na blad
neeg naar beneden als een druppel woog
en drupte en rees zacht omhoog...
Zoo regende het van blad op blad,
Zoo regende het de gansche dag.*

*Het regent en ik neig en rij
met kleine wanhoop in het grijs
gemoed. Ik ben zoo ziek...
Waar bleef de hemelsche muziek,
de eenheid in het aardsche zingen.
Ik hoor alleen, dat alles lijdt,
ziek van de veelheid van de dingen,
van hun volstrekke eenzaamheid.*

M. Vasalis

(uit „De Vogel Phoenix”, uitg. A. A. M. Stols, 's-Gravenhage, 1947)

Werkt het geloof alarmerend op de niet-gelovige?

En nu de tweede vraag: Om welke reden werkt dit geloven alarmerend op niet-gelovigen? Ja maar, doet het dat heus nog wel? Dat de vraag aldus gesteld wordt, wil natuurlijk zeggen dat deze gealarmeerdheid wel voorkomt, maar in het algemeen is mijn ervaring met ongelovigen toch, dat deze er zich geheel niet druk over maken dat er zoveel zijn, die wel geloven, en in het bijzonder ook, dat er dan ook velen zijn, die met loslaten van alle speciaal godsdienstige opvattingen, nog vasthouden aan dit meest algemene punt der verschillende godsdiensten: het geloof in een – min of meer persoonlijk – God.

Dagelijks gaat men toch in onze in dit opzicht gelukkig zeer vrije samenleving met andersdenkenden om, soms zelfs intiem vriendschappelijk, en wie is er nu „gealarmeerd” als hij van een collega, vriend of medewerker, laat staan van een verder buitenstaander, verneemt of weet, dat die toehog wel in een God gelooft? Wij weten toch wel, dat er velen zijn, die dit wel, en velen, die dit niet doen, en men beschouwt dit toch in het algemeen als een voor de verdere beoordeling als mens of vriend zeer weinig belangrijke private aangelegenheid.

Niemand minder dan prof. Kraemer spreekt in Wending, ('59, no. 14, p. 226) van „een voor geloof en christendom steeds onverschilliger wordende wereld”. Inderdaad, dit is geheel juist! Zeker als men in de eerste plaats aan de niet-gelovige wereld denkt. Maar ook voor de gelovige wereld schijnt het mij juist, dat ze hieromtrent onverschilliger wordt. Wij leven niet meer in een tijd, waarin men zich druk maakte over een „ketter”, en waarin de andersdenkenden met een gerechtvaardigde huiver tegen de gelovigen moesten opkijken. Men weet nu vaak van elkaar nauwelijks wat de ander gelooft of niet gelooft, en behalve bij zeer speciale benoemingen laat het de mensen zeer onverschillig.

Toch moeten er enkelen zijn, die er door „gealarmeerd” worden, anders zou de vraag niet gesteld zijn. Nu meen ik wel te kunnen zeggen in welke hoek of hoeken deze gealarmeerden voornamelijk gevonden worden. Men zal ze het lichtst daar vinden, waar de mensen als partijen tegenover elkaar staan, waar georganiseerde groepen, opkomend voor bepaalde beginselen en concurrerend om de steun van nieuwe leden, partijgenoten of lidmaten elkaars opinies moeten bestrijden. Het spreekt vanzelf, dat daar, waar men zich in woord of geschrift, of als leider van bepaalde culturele, event. atheïstische, bewegingen, of als hoogleraar wiens taak het is zich hiermee intensief bezig te houden, dat daar, waar men anderen heeft trachten te overtuigen, event. te „bekeren”, dat men daar onaangenaam getroffen zal zijn als het blijkt, dat personen van wie men juist en gaarne anders verwacht had, onvatbaar bleken voor de gevoerde geestelijke strijd of argumenten.

Verontrusting elders

Nu vindt men uiteraard de geloofsijver het meest bij gelovigen, en het is te verwachten, dat men daar wat meer „gealarmeerdheid” over „afvalligen” zal aantreffen dan dat men bij de onverschillige menigte, die er nu eenmaal niet veel meer van gelooft, veronrust kan zijn over hen, die nog wel iets van het oude geloof over hebben. Wel ziet men nog al eens met een lichte, meest vriendelijke, spot op de goedgegelovige neer, maar allermint met gealarmeerdheid. En het aantal personen, dat zich in woord of geschrift actief bezig houdt met het bestrijden van het godsgeloof en het verdedigen van atheïstische opvattingen zinkt in het niet bij hen, die uit neiging of professie (priesters, predikanten, theologische hoogleraren, clericale journalisten) de waarde van de godsdienst verkondigen en verdedigen, en die

andere opvattingen ex officio t.z.t. hebben te bestrijden.

Echter wat dit bestrijden aangaat, er is tegenwoordig, evenals in de strijd tegen ketteren en afvalligen, veel minder animo om daartegen te strijden dan in vroeger eeuwen, men zoekt – aan beide zijden – tegenwoordig toch veel meer het positieve te geven dan het negatieve te bestrijden. Terecht zei ook prof. Kraemer (l.c.p. 229) „De tolerantie, zoals die speciaal op godsdienstig terrein sinds de 18e eeuw steeds meer een bestanddeel van het schema onzer democratische staten is geworden, is een der kostbaarste culturele en geestelijke verworvenheden... het is aan een recalcitrante kerk afgedwongen”.

Vroeger was er meer fanatisme links en rechts, tegenwoordig beiderzijds meer verdraagzaamheid, die zeker niet met onverschilligheid gelijk gesteld mag worden, maar die er toch ten dele een bodem voor vormt. Want wij beoordelen de mensen niet meer zoals vroeger naar hun religieuze opinies (soms, hier en daar,

door Dr. A. J. Westerman Holstijn

nog wel eens naar hun politieke geloof – er zijn nog wel mensen, die een communist een soort schurk vinden, of die iemand die voor de Papoea's opkomt een hebzuchtige koloniaal vinden. Maar ook dit komt wat meer voor, als er acute kwesties zijn, ook hier laat het ons op den duur veel meer koud wat een ander verdedigt). Fanatisme en onverschilligheid zijn uitersten, fanatisme wekt fanatisme op bij de ander, onverschilligheid laat de ander kouder – en wij beoordelen onze medemensen naar hun algemene menselijkheid, wetend, dat religieus of politiek geloof of ongelooft met de hoogste menselijke waarden verenigbaar is. Daarom is men ook niet gealarmeerd als iemand daar eens ja of neen zegt. Maar bij hen, die in de hierboven genoemde posities vooraan staan, of actief in die schuitjes meevaren, kan het wel weer eens anders worden. Bij le choc des opinions vindt men zich wel eens op, en „regredieert” dan wel eens tot de primitievere alarm- (alarm betekent: te wapen!) situaties. Maar dat blijft toch tegenwoordig opvallend veel vriendelijker, hoogstens dicht men aan de anderen iets van zijn eigen, vaak verdrongen, onzekerheid toe:

Onverschilligheid

Typerend is in dit verband, dat, zoals Sierksma (Wending 59, II) opmerkt, uitnodigingen tot gesprek veel vaker afkomstig zijn van gelovigen, dan van ongelovigen, en dat men dan wel voorstelt, alsof deze laatsten evenzeer door geloofsproblemen getourmenteerd worden als de gelovigen. Ik heb de indruk, dat zij, die dit zo voorstellen, dat ook heel echt menen – dat zij echt zouden willen, dat het wáár was, en het dus gauw geloven – maar dan zien zij niet, of willen liever niet zien, die grote onverschilligheid, die er juist bij ernstige ongelovigen zo sterk kan zijn, die al die problemen ouder-

wetse flauwe boel vinden, evenmin om zich druk over te maken als omtrent allerlei wazige filosofische problemen, die zij gaarne aan anderen overlaten.

„Het is een merkwaardige neiging van vele gelovigen om van a- onmiddellijk anti- te maken”, zegt Sierksma. Ik vind dat niets merkwaardig, want het „Wie niet voor mij is is tegen mij” heeft altijd gegolden voor hen, die verward waren in een strijd met kwade kansen, en niet voor hen, die slechts als meer of minder belangstellenden terzijde staan.

Een treffend voorbeeld van zulk een toedichten van geïrriteerdheid aan een rustig wetenschappelijk denkend mens hebben we in de discussie Kraemer-Sierksma in Wending.

Sierksma's studie over Projectie heeft veel waardering gevonden bij personen van verschillende richtingen, juist om de objectieve wijze van beschouwen (ook waar men het niet in alle opzichten met hem eens kan zijn). En dan is het leerzaam, maar niet onvermakelijk, te lezen, hoe Kraemer hem in overmaat van termen, en bij herhaling geïrriteerdheid, getourmenteerdheid of krampachtigheid verwijt. Indien hij dat nu eens een enkele maal n.a.v. bepaalde geciteerde zinsneden zou gedaan hebben, dan ware er nog over te praten geweest, of er misschien inderdaad achter het geciteerde een dergelijke instelling, event. onbewust, mede in het spel kon zijn geweest. Maar wanneer daar een tiental malen, meest zonder citering van de passus, eenvoudig omdat Sierksma het waagde, het met bepaalde opvattingen oneens te zijn, telkens weer dezelfde beschuldiging geuit wordt, dan slaat de overtuigingskracht in het tegendeel om.

Nu eens wordt gesproken over Sierksma's „vergramd krampachtig betoog”, dan over zijn „zeer getourmenteerd zijn” door dat vermaledijde of irriterende Christendom”, dan weer over zijn „diepe geïrriteerdheid ten aanzien van wat christelijk is”, dan wordt gezegd „zijn toon had wel minder geïrriteerd en verachtend mogen wezen”, dan weer, dat hij de zending maar zou zien als „zielige geboorneerde proselytenmakerij”, dan weer dat een bepaalde vraag over de mens hem „kwelt en vervolgt”, dan weer dat zijn „rancunegevoel de oorbare grenzen overschrijdt”, dan weer dat hij „gewoonweg onverdraagzaam is tegenover het Christendom”. „Het is evident, dat hij het niet lust. Het zit hem dwars”, dan weer dat „de Barthiaanse God hem schijnt te irriteren”, enz.

Bril van geloofsijver

Iemand die zijn wederpartijder door een dergelijke bril ziet, maakt op de buitenstaander bepaald een „gealarmeerde” indruk, die erg afsteekt tegen de rustige betoogtrant van Sierksma. Doch, en daarom haal ik dit voorbeeld erbij, dit is verwonderlijk. Want de gealarmeerdheid zullen wij, zoals boven gezegd, uiteraard slechts bij hen aantreffen, die door geloofsijver gedreven, met woord of geschrift actieve voorhoedestrijders zijn voor een heilige zaak. En zij zullen gealarmeerd zijn als hun zaak wat in het nauw gedreven dreigt te worden.

Bij Sierksma als schrijver en denker zou zij dus a priori allermint uit te sluiten zijn, al wordt het niet bewezen door het tienmaal te zeggen. Maar wie vaker in dieper contact kwam met vele niet-gelovigen, die weet, dat het geloof van anderen bij hen naar buiten meestal met een beleefd aanvaarden, en vaak ook wel met enig begrip of pogen te begrijpen, gepaard gaat, en naar binnen meestal met een zekere onverschilligheid over de particuliere hobbies van anderen. Als daverende levensvragen worden deze dingen maar uiterst zelden meer beschouwd.

Nogmaals mijn eerste beschouwingen resumerend, moet ik dus zeggen, dat de behoefte om in een persoonlijk God te geloven in ieder

(slot op pagina 5)

SLUIT U AAN BIJ HET CENTRUM VOOR HUM. VORMING!

OORLOG en VREDE in nieuw licht

De uitvinding van de atomaire wapens heeft de strategische opvattingen van de krijgswetenschap geheel omvergeworpen. Kon men vóór 6 augustus 1945 nog denken in termen van verovering en bezetting, waarbij de vernietigingskans door de aard van het oorlogsmaterieel, te land, ter zee en in de lucht voor burger en militair bepaald werd door de plaats van oorlogshandeling, met het uitvinden van de nucleaire wapens is de kans op overleving kleiner geworden naarmate de vernietigingskracht dezer wapens toeneemt. Ramingen hebben aangetoond, dat per hoofd van de bevolking een à twee blockbusters ter vernietiging aanwezig zijn, m.a.w. men zou de mensheid meer dan een maal kunnen vernietigen. De integratie van de kernwapens in de drie sectoren van de krijgsmacht is al ver gevorderd. Het kan de lezer bekend zijn, dat de NAVO-strijdkrachten zijn uitgerust met atoomkanonnen, dat vliegtuigen met kernwapens zich permanent in de lucht bevinden, en dat polaris-duikboten op het eerste bevel in staat zijn raketten met atomaire lading af te vuren, terwijl een net van afvuurinstallaties aan beide kanten van het Gordijn binnen enkele minuten de zogenaamde strategische kernwapens per raket naar het doel kunnen leiden.

Prof. mr. B. V. A. Röling heeft in drie artikelen in Maatstaf (april-, mei- en juni-nummer '62) onder de titel Beschouwingen over oorlog en koude oorlog, uiteengezet dat „de vernietigingsmogelijkheid in hoge mate wordt bevorderd door een verrijnde raketentechniek: de afstand van Moskou tot New York wordt daardoor kleiner dan een half uur, de trefzekerheid tot op een à twee km nauwkeurig.” Met tal van klemmende argumenten toont prof. Röling de noodzaak aan van een vredeswetenschap – polemologie geheten – en vele andere deskundigen hebben erop gewezen dat bij de huidige stand der wapenning een eventueel conflict een overwinnaar noch een overwonnenen zal opleveren.

Welke mogelijkheden geeft Röling aan om uit de impasse der tegenwoordige wapensituatie en de zich voortslepende ontwapeningsbesprekingen te geraken? Een eerste vereiste acht hij het wetenschappelijk onderzoek betreffende oorlog en vrede. Men dient zichzelf af te vragen wat oorlog op het ogenblik inhoudt; wat voor functie hij heeft; welke zijn oorzaken zijn; of een oorlog anno 1962 een politiek belang kan dienen; welke de voorwaarden voor de vrede zijn; welke de problemen van een ontwapende wereld. Een louter academische benadering zou de hierboven geschetste problematiek niet dicht bij een oplossing brengen, vandaar dat de resultaten van het onderzoek aan het publiek overgedragen dienen te worden.

Publieke opinie afgestompt

Het is een onmiskenbaar feit, dat de publieke opinie op het gebied van de kernbepapening en ontwapening geheel afgestompt is door de omvang van het probleem. Het lijdt geen twiifel, of de man die non stop rechtdoor naar school en kantoor snelt en na de beëindiging van de dagtaak zich bij het t.v.-toestel nestelt, door een teweinig aan stilte en een teveel aan ontspanning weinig tijd heeft voor bezinning op de aard van de bedreiging. Zoals Röling zegt: „De belangstelling gaat uit naar het concrete, het dichtbijliggende. De grote massa is vooral geïnteresseerd in de dingen die directe belangen raken. Binnenlandse politiek van huren en prijzen, van

Er zijn tekenen die erop wijzen, dat de problematiek van oorlog en vrede, in wetenschappelijke kring en daarbuiten, aan een geheel nieuwe beschouwing onderworpen wordt. Zowel de activiteiten van het op initiatief van Einstein en Russell (1955) gestichte Pugwashcomité van voornamelijk fysisch deskundigen van Oost en West, als de polemologische onderzoeken in diverse landen, als de verontrusting in kerk en partij zijn de exponenten van de in veler harten levende onvrede met de wapeningswedloop, de koude oorlog en het uitblijven van een permanente vredesstand. Wat is de bron van deze verontrusting en wat noopt tot een nieuwe beschouwingswijze?

woningbouw en kinderbijslag heeft groter belangstelling dan de verderweg liggende politiek van buitenlandse zaken, die eigenlijk in het atoomtijdperk van veel groter betekenis is.” Een tweede belemmerende factor is de logheid van de geleidelijk gegroeide meerderheidsopvatting. Voorts stelt Röling, dat de onverschilligheid voor wat ver verwijderd is, gepaard met emotionele houding, de democratie tot het bolwerk van conservatisme maakt, m.a.w. de democratie heeft gevaarlijke kanten voor de vrede.

De strekking van Rölings betoog is, dat het publiek de huidige wereldsituatie onder ogen dient te zien. „Het ontbreekt aan de moed tot de angst.” Mag men zich als enkeling niet achtten opzichte van de vernietigende kracht der nucleaire wapens, een kleine staat als Nederland heeft wel degelijk een stem in het NAVO-kapitel om een nieuwe weg aan te geven voor het bemiddelen tussen Oost en West. Nederlands lidmaatschap van de NAVO is voor Röling het uitgangspunt voor onderhandelingen tussen de twee blokken. Tegen eenzijdige ontwapening is Röling sterk gekant. Zowel voor de enkeling als voor de kleine staat acht hij een taak weggelegd: door samenwerking met anderen een op de werkelijkheid afgestemde politiek te voeren.

Allereerst vergt de ernst der situatie een diepgaande bezinning van regering, pers, kerk en publiek op de problemen van oorlog en vrede. Hieruit volgt dat de bevolking dient voorgelicht te worden over de werkelijke gevaren. De huidige voorlichting van de B.B. is ten enenmale ontoereikend. Ieder land dient het peace-research ter hand te nemen. De politieke partijen zouden er goed aan doen, zich met de problemen van wapenning en ontwapening bezig te houden.

Het is niet de eerste keer, dat prof. Röling hierop de aandacht vestigt. In 1961 bracht hij dezelfde gedachten onder woorden in De wetenschap van oorlog en vrede; voorts heeft hij op het Studium Generale te Leiden (1961) meer dan eens op de noodzaak van de polemologische wetenschap gewezen.

Geen visie, geen initiatief

Het kan van nut zijn, na te gaan in hoeverre Nederland bijdraagt tot de vermindering van de spanning tussen Oost en West. Bij nadere beschouwing komt men tot de betreutenswaardige conclusie, dat Nederland noch in de V.N., noch in de NAVO of elders ook maar op één punt getuigt van de noodzaak van een nieuwe visie, van nieuwe initiatieven, die van de kleine landen zouden kunnen uitgaan, zoals Dean Rusk heeft gesuggereerd. Nederland is wel eens de trouwste paladijn van de NAVO genoemd. Deze trouw zou men kunnen bewonderen, indien hij gepaard ging met het ontwikkelen van oorspronkelijke gedachten, die aan de tegenwoordige impasse een eind kunnen maken. De lezer zal zich afvragen, op welke manier dat mogelijk is en op welke initiatieven ik doel. Ik mag dan wijzen op de negende en tiende conferentie van het Pugwashcomité (Londen, sept. '62), die aan de Geneefse conferentie aanbevelingen heeft gedaan met betrekking tot het inrichten van onbemande seismografische controlestations in verschillende landen. Alle door deze instrumenten verzamelde gegevens moeten ter beschikking komen van een internationale commissie. Het opstellen dezer stations sluit persoonlijke controle ter plaatse – al jaren het struikelblok bij de Geneefse ontwapeningsbesprekingen – geheel uit.

Even betreutenswaardig is de stiefmoederlijke aandacht die regering en pers besteden aan deze Pugwashconferentie. Een gunstige uitzondering vormen de NRC en De Groene Amsterdammer. Nog ernstiger mag men het vrijwel volkomen doodzwijgen van de nota van het Nederlandse Pugwashcomité achten, die eind juni '62 aan de leden van de Tweede Kamer werd overhandigd. In deze nota werd gewezen op de wenselijkheid van een reële voorlichting op het gebied van de vernietigende werking van het kernwapen en van de werkelijke mogelijkheden van bescherming. De nota vermeldt deze zinsnede: „Het ontbreken van een realistische houding die, behalve aan de algemeen menselijke neiging om onaangename zaken uit het bewustzijn te verdringen, in hoofdzaak geweten moet worden aan de gebrekkige voorlichting. Gedurende vele jaren is er van de zijde van de overheid volkomen gezwezen over dit onderwerp, zodat men bijna kon spreken van een conspiracy of silence.” De Wenken van de B.B. schieten volgens het Nederlands Pugwashcomité het doel voorbij.

Synodale uitspraak

En de verontrusting in kerk, partij en pers? Naar de NRC van 10 oktober meedeelt, heeft de Generale Synode van de Ned. Hervormde Kerk zich uitgesproken tegen het gebruik van strategische kernwapens, in *Het vraagstuk van de kernbepapening*. In geval van een kernoorlog moet een christen dienstweigeren. Voorts vraagt de Synode aandacht voor het plan-Rapacki (demilitariseren van Midden-Europa). Van de zijde van de r.k. kerk is geen uitspraak van deze strekking bekend. Het Humanistisch Verbond kent alleen uitspraken die in de richting van een diepgaande verontrusting over de bestaande spanning tussen Oost en West wijzen.

Ten aanzien van de politieke partijen geldt, dat de confessionele groeperingen en de VVD zich nimmer met de problemen achter wapenning en ontwapening hebben beziggehouden. Voor wat de partijen ter linker zijde betreft, heeft de PvdA in haar laatste publikatie – In dienst van de vrede, het rapport van de commissie „Oorlog en vrede in het atoomtijdperk”, sept. '62 – met een bezwaard gemoed in meerderheid de huidige wapensituatie aanvaard als uitgangspunt voor algehele gecontroleerde ontwapening. Een minderheid opteert voor eenzijdige ontwapening (in het zgn. minderheidsrapport).

De PSP streeft naar totale ontwapening door middel van partiële ontwapening, te beginnen met de kleine landen. In dit opzicht is er tussen de minderheid in de PvdA (Schurer, Franssen, Koopman, De Valk, Buskes e.a.) en de PSP geen verschil, zoals uit een aantal artikelen in De Linie (juli '62) duidelijk naar voren kwam. Het standpunt van de CPN mag men te opportunistisch achten om er diep op in te gaan. Van de zijde van de pers is er met uitzondering van de

(slot op pagina 5)

Lezingen voor de radio

- 4 nov. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Wat is eigenlijk humanisme”
11 nov. VARA 9.45 uur: Mevr. D. Heroma-Meilink: „Die nu geen huis heeft...”
18 nov. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”

(slot van pagina 3)

onzer wel leeft, al hoeft men allerm minst ongelukkig te zijn, als men voor deze behoefte weinig bevredigingsmogelijkheid ziet. Men kan immers van die bevrediging toch in zekere zin wel afstand doen, en voor alles kan men in de menselijke samenleving, in de liefde voor de mens en zijn cultuur (en de gelovigen maken het tegenwoordig de ongelovigen door hun tolerantie, makkelijker de mensen lief te hebben) zoveel reële waardevolle dingen beleven, die de geluksbevrediging (die een vast geloof zeker kan geven) zeker niet minder de niet-gelovigen als de wel-gelovigen ten deel kan vallen.

(slot van pagina 4)

NRC, De Groene, de Friese Koerier en enkele vredesorganen en nonconformistische periodieken (Vredesactie, Militia Christi, Buiten de perken, Mens en Wereld, Bevrijdend Denken, De Nieuwe Stem) voor een polemologische benadering en een reële voorlichting weinig belangstelling. Men vindt het wel goed zo.

Na de uitspraak van de Generale Synode klemde de vraag, of er voor het Humanistisch Verbond niet een taak ligt, zich zonder de kool of de geit te sparen uit te spreken tegen kernbewapening – het strategische hetzij alle –, kernproeven en het politiek gooien met doses radioactiviteit die het menselijk lichaam nog juist zou kunnen verdragen, en vóór een bemiddelende functie van Nederland tussen Oost en West. Na Nieuw-Guinea staat niets ons meer in de weg, een Europese en zo men wil een mondiale rol te spelen in de ontwikkeling van creatieve gedachten. De huidige wapensituatie vergt snel handelen. Men mag zich afvragen of de in augustus '62 aan de IHEU voorgelegde VERKLARING OVER DE WERELDPOLITIEK wel diep genoeg graaft, om het verzonken gezond verstand naar boven te halen.

Fries de Vries

Informatie:

- Voor documentatie over het Nederlandse Pugwashcomité mag ik verwijzen naar de door het secretariaat uitgegeven bulletins. Het secretariaat van het Comité is: prof. dr. H. A. Tolhoek, Westersingel 34, Groningen.
- Voor de nota van juni '62 kan men het juli-aug-nummer van Wetenschap en Samenleving raadplegen, het orgaan van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, verkrijgbaar bij mevr. mr. P. E. Polak-Eldeering, Tweede Constantijn Huygensstraat 72, Amsterdam-W. Tel. (na 4 uur) 8 25 60. Giro: 2 23 21, t.n.v. penningmeester V.W.O., Leiden. Prijs van de brochure is een kwartje.
- Prof. mr. B. V. A. Rölings redevoeringen op het Studium Generale te Leiden kan men, met andere bijdragen van o.a. Nijboer, Helderling en vice-admiraal Bos, vinden in Wetenschap en A.B.C.-wapens, Leiden, 1962. Uitgave: Universitaire Pers, Leiden. Prijs f 6,75.
- Het rapport van de PvdA is verkrijgbaar bij het bureau: Tesselschadestraat 31, Amsterdam-West. Prijs f 1,-.
- Het Nederlands Pugwashcomité bestaat uit de hoogleraren Baan, Bouman, Bouwkamp, Braun, Burger, Bijvoet, Fast, De Froe, Groenewold, Hugenholtz, Koiter, Mulder, Nagel, Nijboer, Orle, Presser, Quispel, Röling, Ruys, Sirks, Slater, Sobels, Steenland, Tinbergen, Tolhoek, Ubbink, Vercruijs, De Waard, Wouthuysen, alsmede de doctores Dippel, Verwey en Waardenburg. Ik mag voor een artikel over doelstellingen en werkzaamheden van de Pugwashbeweging verwijzen naar de artikelen in Mens en Wereld van 18 november en 2 december 1961, van de hand van prof. dr. H. A. Tolhoek.
- De aan de IHEU voorgelegde Verklaring over de wereldpolitiek kan men vinden in Mens en Wereld no. 14 (4-8-'62).

BALANS DER MACHTEN

De ontmoetingsweek voor rooms-katholieken, protestanten en humanisten, die door de Barchembeweging was georganiseerd en gedurende de zomervakantie van dit jaar een in alle opzichten geslaagde bijeenkomst heeft opgeleverd in het heerlijke conferentieoord te Barchem, had tot gespreksthema: Macht als menselijk probleem. Door de Commissie van leiding was de problematiek als volgt aangeduid: „Het samenleven van mensen gaat in onze wereld gepaard met machtsuitoefening. Is macht noodzakelijk, nuttig of verderfelijk? Welke invloed heeft de macht op degenen, die haar uitoefenen en op hen, die haar ondergaan?”

Dat de macht op zichzelf als een kwaad moet worden beschouwd – een stelling die is geponeerd door de bekende Zwitserse cultuurhistoricus Jacob Burckhardt – werd ter conferentie slechts door een enkeling verdedigd. De visie domineerde dat macht iets noodzakelijks is bij het samenleven van mensen. Uiteraard zijn er vele lieden die de machtsproblematiek (waaronder de politieke problematiek) psychologisch gesproken verdringen, hetgeen begrijpelijk is maar niet juist.

Voor een humanist is het onderwerp niet alleen boeiend omdat de Nederlandse humanisten in een minderheidspositie verkeren en zich via de machtsstrijd een plaats onder de zon en een deel van de subsidiepot moeten verwerven. De keuze van het onderwerp „De macht als menselijk probleem” is vooral daarom voortreffelijk omdat het een zeer actueel onderwerp betreft, waarvan ons zijn en niet-zijn afhangt, maar ook omdat het de gelegenheid biedt tot het behandelen van grote samenhangen.

Deze samenhangen moeten o.a. historisch worden gezien. Daarom loopt thans een reeks artikelen in „Mens en Wereld” die licht werpt op de wijze waarop de mens in verschillende tijden der geschiedenis de machtsproblematiek heeft verwerkt, met andere woorden aan een politieke structuur gestalte heeft gegeven. Ons vorige artikel behandelde de politieke structuur in de oudheid. Het onderhavige artikel heeft tot inhoud de situatie in de middeleeuwen, die gekarakteriseerd kan worden als een balans van machten. Bij onze schets hebben wij vooral de opzet om de overgangen te accentueren van de ene politiek-staatkundige structuur naar de andere in de loop der eeuwen.

Middeleeuwen

Na de ondergang van het Romeinse rijk was, zoals gezegd, het woord aan de barbaarse volken, die een eigen economische structuur en een eigen staatkundige-politieke structuur tot ontwikkeling brachten. De nieuwe structuur is die van het feodale stelsel of leenstelsel, waarbij het accent ligt op de decentralisatie. Immers de vorst doet zijn gebied besturen en administreren door leenheren, die hem ook in de oorlog assisteerden en die voor hun diensten gehonoreerd werden met grondbezit.

Zoals de leenheren vasallen zijn van hun vorst zo zijn de horige boeren vasallen van hun heer. Zij kregen grond ter bewerking in ruil voor contra-prestaties, die mede het ten strijde trekken omvatten. Men spreekt in dit verband van grondheerlijk systeem of van domaniale stelsel.

Het feodale stelsel heeft als voorwaarde het grootgrondbezit met horige boeren. Horigheid staat tussen slavernij en persoonlijke vrijheid in; het is een toestand van halve afhankelijkheid. De horige is gebonden aan de grond en verplicht tot persoonlijke dienstprestaties (hand- en spandiensten). Hij heeft een beperkt erfrecht en een beperkt huwelijksrecht. In de late middeleeuwen vindt de ontbinding van het grondheerlijk systeem plaats en in de nieuwe tijd wordt de horige tot vrije boer. De persoonlijke prestaties (hand- en spandiensten) worden omgezet in geldprestaties: m.a.w. de horigheidsverhouding gaat over in een pachtverhouding.

Het liquidatieproces van het grondheerlijk systeem valt samen met de overgang van Naturalwirtschaft naar Geldwirtschaft (van produkteneconomie naar geldeconomie) en het is de handel die als drijvende kracht deze overgang tot stand brengt.

Plaatselijke gebondenheid

Economisch gesproken zien we in de middeleeuwen de in het domaniale stelsel georganiseerde primitieve agrarische maatschappij, die sterk plaatselijk gebonden is en waarop harmonieus het leenstelsel rust. Men mene derhalve niet, dat het absolute koningschap de middeleeuwen karakteriseert. Integendeel. De koning is slechts primus inter pares (de eerste onder zijns gelijken) en heeft relaties met zijn vasallen, die het uitvloeisel zijn van een balans van machten. Typerend voor de middeleeuwen is dat er bestaat een balans van machten, hetgeen ook geldt met betrekking tot de vorst, de stedelijke besturen en de gilden.

De feodale monarchie werkte sterk gedecentraliseerd omdat grote politieke en economische eenheden niet mogelijk waren. Internationale handel was schaars. „Hoe beperkt het verkeer en hoe groot de transportmoeilijkheden waren”, zo lezen wij in Boumans Leerboek voor economische geschiedenis, „blijkt o.a. uit de gewoonte van Karel de Grote om met zijn hofhouding van palts tot palts te reizen. Om ieder koninkrijk – later keizerrijk – paleis lagen landgoederen, waarvan men de opbrengst ter plaatse bewaarde. Transport van de geoogste artikelen, van de verspreid gelegen landgoederen naar een centraal gelegen hoofdstad zou te zwaarlijk zijn geweest. Door zijn hofhouding telkens te verplaatsen kon Karel de Grote het meest profijt hebben van de opgeslagen voorraden.”

Het hof

Het hof met zijn koning en vasallen was de typisch feodale instelling. Het oefende, met de koning als primus inter pares, de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht uit. Door een differentiatieproces zijn uit dit hof later de verschillende overheidslichamen ontstaan, ook tenslotte het parlement. Nog in de zeventiende eeuw beschouwden de Engelsen het parlement meer als een gerechtshof dan als een wetgevend lichaam.

Het recht der middeleeuwen was het zogenaamde gewoonterecht, dat men echter ging beschouwen als vertakking aan de boom van het natuurrecht. Overeenkomstig de katholieke sfeer der middeleeuwen stelden de denkers het natuurrecht voor als door God gegeven. Het vormde het draagvlak voor de katholieke gemeenschap en is een zeer belangrijk onderdeel der filosofie van Thomas van Aquino.

De paus speelde politiek een buitengewoon belangrijke rol, zoals bijvoorbeeld bleek in de bekende Investituurstrijd (de strijd om de benoeming der bisschoppen). Met de keizer was hij bijna doorlopend in strijd en de koningen speelde hij tegen elkaar uit. Ook met betrekking tot de Heilige Vader en de wereldlijke vorsten in de middeleeuwen kan worden gesproken van een balans der machten.

Jac de Roy

Kroniek van het internationaal gebeuren

Als in Brussel de onderhandelingen tussen Engeland en de Euromarktlannen worden hervat, heeft het er alle waarschijnlijkheid van, dat de laatste fase ingaat van een werkelijk historisch gebeuren. Na de conferentie van Gemenebest-premiers de vorige maand in Londen is meer dan ooit duidelijk gebleken, het onwrikbare besluit van de regering MacMillan, om Engeland Europa binnen te loodsen. Engeland, het hoofd van het eertijds zo grote Imperium-gezin, dat zich decennia lang wat afzijdig heeft kunnen terugtrekken in „de provincie”, heeft zo langzamerhand al zijn kinderen stuk voor stuk het huis uit zien trekken, een eigen toekomst tegemoet. Het moet gaan oppassen niet te vereenzamen, uitgerangeerd te worden in het hele wereldgebeuren. De enige remedie die er nog opzit, is de „provincie” vaarwel te zeggen en naar de grote stad „het continent” te trekken. Maar zoals dat voor de hand ligt, de overgang zal moeilijk zijn; op vele punten zal Engeland zich moeten aanpassen aan een leven, waar het niet aan gewend is. Ook de „gemenebest-kinderen”, hoe zelfstandig ook, zullen er aan moeten wennen niet meer te kunnen profiteren van de voordeeltjes, die pa-Engeland hun door zijn buiten-wonen kon bieden. Dat dit niet zonder meer wordt aanvaard, blijkt wel uit de unanieme kritiek die door de Gemenebest-premiers is geuit op de Europese politiek van MacMillan.

Toch heeft MacMillan gedaan weten te krijgen, dat het Gemenebest, hoewel niet van harte, zich heeft neergelegd bij verdere pogingen, om „een geschikte huisvesting” te vinden binnen het continent. Daarbij staat de Britse premier een regeling voor ogen, waarbij hij zijn „familie-betrekkingen” nog zo uitgebreid mogelijk kan blijven onderhouden, en waarbij hij zich ook niet isoleert van zijn vroegere kennissen in de zogenaamde Europese Vrijhandels-Associatie.

Maar het werkelijk essentiële bij de onderhandelingen in Brussel zal toch de politieke zowel als de economische noodzaak voor Engeland zijn om tot de Euromarkt-gemeenschap toe te treden. Het is verheugend, dat een Engelse eerste minister deze noodzaak zelf zo scherp ziet. Een noodzaak overigens, die vooral waar het het politieke betreft, evenzogoed voor Europa zelf geldt. Het is nagenoeg ondenkbaar, dat Engeland, dat tot twee keer toe op tragische wijze betrokken is geweest in de conflicten tussen de Europese mogendheden, buiten zou blijven staan, nu vroegere tegenstellingen worden omgesmolten tot een Verenigd Europa, dat in de toekomst een macht zou kunnen vormen, gelijkwaardig aan Amerika en de Sowjet Unie, en wellicht zelfs daar tussenin staand. Dit moet ons als humanisten toch ter harte gaan.

Geduld en tact nodig

Ook de ontwikkelingsgebieden blijven de aandacht vragen: onlangs schreef professor Westin, hoogleraar in het staatsrecht aan de Amerikaanse Harvard-universiteit, een verhelderend artikel in de New York Times over de problematiek van de jonge staten. Het artikel van professor Westins hand was vooral dáárom zo verhelderend, omdat het de problemen die de nieuwe onafhankelijke landen in Afrika en Azië voor de wereldpolitieke situatie opleveren, voor ons dichterbij haalde, door hen te projecteren op onze eigen nationale geschiedenissen. Professor Westin deed dit voor die van de Verenigde Staten, maar met evenveel gemak had dit kunnen gebeuren voor die van ons eigen land.

Te snel zijn we geneigd, de landen die kort geleden hun onafhankelijkheid verkregen, daartoe nog niet rijp te achten. Als onweerlegbare bewijzen komen dan de politieke wanorde en de onderlinge verdeeldheid in die landen ter tafel. Te weinig doelmatig wordt tegen sociale en economische wantoestanden opgetreden, terwijl anderzijds veel geld wordt verspild aan

uiterlijk vertoon en persoonlijke luxe van de leiders van deze landen.

Toch vochten in de eerste tien-tallen jaren van onze eigen onafhankelijkheid ook huurleiders tegen elkaar, en kon het voorkomen, dat een Maurits en een Van Oldenbarneveldt, — elk met het staatsbelang voor ogen —, elkaar tot op leven en dood bestreden.

Minder ver hoeven we nog maar zelf terug te gaan, om een sociale en economische verwaarlozing van een groot deel van ons volk tegen te komen, náást een ongelofelijke rijkdom van onze regeerders en bestuurders.

Hoe dan nu te verwachten, dat pas geboren staten ineens al even ver ontwikkeld zijn, als reeds eeuwen gevestigde mogendheden?

Toch bestaat dit misverstand niet alléén aan onze kant. Ook de jonge onafhankelijke landen zelf, willen de sprong van eeuwen in tien, twintig jaar, en soms nog korter, maken. Iets dat ten ene male is uitgesloten.

Een oplossing van het probleem is moeilijk. Het is een vraagstuk dat zich voor het eerst in onze tijd voordoet, omdat vroeger, door een veel geringere onderlinge wereld-communicatie, landen aan het begin van hun ontwikkeling niet op een dermate grote schaal worden „verleid” door landen die reeds een zekere mate van welvaart hebben verworven, als nu het geval is.

Dat het probleem voor de zogenaamde „vrije wereld” acuut is, blijkt duidelijk uit de neiging bij de jonge landen, af te glijden in de richting van het communisme. Immers de Sowjet Unie is een lichtend voorbeeld van een staat die in versneld tempo een hoge trap van — vooral technische — ontwikkeling heeft weten te bereiken.

Wat echter vaak uit het oog verloren wordt, zijn de offérs die daarvoor gebracht zijn: de grote mate van persoonlijke onvrijheid, — die, om het beeld nog bedriegelijker te maken, de laatste tijd juist aan het afnemen is, én de enorme arbeidsinspanningen die de bevolking zich heeft getroost; bovendien heeft Rusland economisch en politiek al een eeuwenlange geschiedenis achter de rug.

De machthebbers van de jonge staten hebben vaak te veel het idee, dat alles vanzelf gaat. En om bij hun deze illusie nog te versterken, wedijveren Amerika en Rusland met elkaar, om zoveel mogelijk hulp te verlenen. Beide landen betrekken daarbij de jonge staten in de grote Oost-West tegenstelling, in de hoop op invloedsuitbreiding, of op z'n minst, het tegengaan van invloedsuitbreiding van de tegenstander. Nog onlangs noemde president Kennedy de buitenlandse hulpverlening de beste manier om de verbreiding van het communisme tegen te gaan.

Het is duidelijk wat het Amerikaanse staats-hoofd hierbij voor ogen stond: Wanneer ellende en onwetendheid in de ontwikkelingslanden wordt opgeheven verliest het communisme daar zijn aangrijpingspunt. Ongetwijfeld een fundamentele waarheid. De vraag blijft echter, of door de financiële hulpverlening de nood in deze landen inderdaad wordt gelenigd, en of deze daardoor zullen komen tot een ontwikkeling in de richting van een gezonde, welvarende staat.

Zoals de geschiedenis ons veel kon laten begrijpen, van wat er op het ogenblik in een groot aantal jonge staten aan de gang is, heeft zij ook geleerd, dat nog nergens een gezonde, welvarende staat is ontstaan, zonder grote inspanningen van de gehele bevolking gedurende vele decennia, zonder het zelf overwinnen van vele moeilijkheden, en het zelf vinden van de juiste oplossingen daarvoor.

Natuurlijk wil dit niet zeggen dat de ontwikkelingslanden geen gebruik zouden mogen maken van de verworvenheden van de meer ontwikkelde landen. Maar het gaat er vooral om, deze verworvenheden op de juiste manier binnen de eigen gegeven omstandigheden te inter-

preteren, en vóóral daarbij niet te overhaast te werk te gaan.

Juist dáár ligt misschien een grote taak voor de politici van de „ontwikkelde wereld”, geduld te hebben en tact, om de jonge volkeren bij dit proces te steunen en wegwijs te maken, zonder hen het werk zelf uit handen te nemen.

Nieuwe aanpak gevraagd

In de zelfde televisie-uitzending als waarin president Kennedy de buitenlandse hulpverlening de beste manier noemde om de verbreiding van het communisme tegen te gaan, noemde hij deze óók de goedkoopste methode. Met andere woorden, het Amerikaanse staatshoofd gaf hiermee toe, dat het goedkoper is, het levenspeil van twee-derde deel van de wereldbevolking op te trekken tot een enigszins menswaardig niveau, dan een doelmatig (?) militair apparaat op te bouwen en in stand te houden. Ziedaar een kleine indruk van wat de bewapeningswedloop de wereld kost.

Het is daarom misschien des te teleurstellender als we zien wat de ontwapeningsbesprekingen in Genève opleveren. Zevenhonderd redevoeringen met een totaal van anderhalf miljoen woorden brachten ons nog geen stap dichterbij het doel van een algehele ontwapening. Zowel Amerika als de Sowjet-Unie schijnen zich te hebben ingegraven in hun eenmaal ingenomen „stellingen”, en vertonen weinig beweeglijkheid meer om uit te zien naar een geheel nieuwe aanpak van de zaak.

Misschien zou daarbij een grotere plaats moeten worden ingeruimd voor wetenschapsmensen. Want tijdens de tiende Pugwash-conferentie vorige maand in Londen, kwamen deze wel tot het vinden van nieuwe mogelijkheden! Om waarschijnlijk de meest actuele te noemen: geleerden uit Amerika en Rusland kwamen tot het ontwerpen van een systeem, waarbij ondergrondse kernproeven worden geregistreerd door automatische seismografische waarnemingsstations. Deze zouden verzegeld zijn, en periodiek worden gecontroleerd door een Internationale Commissie van Inspectie waaraan ze zouden moeten worden opgezonden. Op deze manier wordt de persoonlijke aanwezigheid van controleurs overbodig en zou daarmee de vrees kunnen worden weggenomen voor spionage.

Misschien is het mogelijk dat dit plan en de verschillende andere, die in Londen naar voren kwamen, in de toekomst nog eens de grondslag gaan vormen voor een uiteindelijk succes van Genève.

„Erasmus” bekroond

Om opgewekt te eindigen wil ik u tot slot nog het berichtje geven, dat de Nederlandse documentaire „Erasmus” is bekroond met een prijs van de Raad van Europa. Zo zien we dat de verdraagzaamheid toch niet alle gezag verloren heeft. R.B.

Wetenschap en vrede

Onder de titel „Kan de wetenschap de vrede dienen?” organiseren de *Woodbrookers te Bentveld* op 10 en 11 november een cursus, waar prof. V. A. Röling het woord zal voeren. Gesproken wordt over de politieke gevarensituatie en de aspecten van een wetenschap van de vrede. Cursusprijs p.p. f 6,-, f 7,-, of f 8,-.

Op 17 en 18 november wordt door de *Woodbrookers te Bentveld* over kernbewapening gesproken naar aanleiding van het rapport van de generale synode van de Hervormde kerk. Gesproken zal worden door drs. H. M. Fransen en prof. dr. B. W. Schaper. Leiding dr. A. van Biemen. Aanmeldingen bij de Woodbrookers te Bentveld.

Omdat er haast bij is...

„In Nederland gingen, anno 1962, enige jonge studenten, op de drempel der volwassenheid, jammerlijk over de schreef. Zij, die verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding van onze jeugd zullen diep moeten graven, om de wortel van dit kwaad uit te roeien.”

Bekijkt u maar de voorpagina en bovenstaand citaat zal u duidelijk worden. U kunt meteen naar believen aanvaarden of verwerpen wat als visie wordt gegeven in ons hoofdartikel. Blijkbaar kan, volgens talloze meningen in de dagbladen, het oordeel over wangedrag worden verzacht met beroep op traditie, inwijding, en vormende waarde. Het feit dat genoemd artikel op de voorpagina is afgedrukt mag gelden als bewijs dat het instemming heeft van de redactie.

Ook dus bovenstaand citaat dat er geen doekjes om windt.

Wat zich verder afspeelt in en rondom de studentenwereld, laten wij voor wat het is. Het gaat ons om die zin die wij bij de heersende mentaliteit ieder onder de neus willen duwen:

„Zij, die verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding van onze jeugd zullen diep moeten graven, om de wortel van dit kwaad uit te roeien.”

IK denk er ZO over

Verbond conformistisch?

In Mens en Wereld van 8 sept. komt in de kroniek van F. de Vries o.a. voor, dat het ontstellend is met welk een gemak de Nederlander conformistisch is. Dit komt voor een groot deel ten laste van de school, de kerk, de pers, van de politieke partij en de levensbeschouwelijke groepering.

Dank zij enkele actieve geesten, die weigeren het voorgekauwde dictaat van vorengenoemde instituten te slikken, gaat het geestelijk klimaat, waarin de mens niet automatisch tot automaten wordt gerekend, niet geheel verloren.

Volgens De Vries behoren de humanisten, in casu het Humanistisch Verbond, tot de actieve geesten en niet tot de levensbeschouwelijke groeperingen die te kort schieten.

Goedemorgen.

Het lijkt veel op het gereformeerde zendingsbladje De goede tijding.

J. H. Kroese

P.S. Als het H.V. non-conformistisch was, zou Visser nooit toegestaan hebben dat het H.V. zich mocht bemoeien met de geestelijke verzorging in het leger.

Commentaar

Het is mij niet bekend, of de heer Kroese lid van het Verbond, abonnee op Mens en Wereld of toevallig lezer van ons orgaan is, in ieder geval blijkt hij én het H.V. én M. en W. slecht te kennen. Wie een overzicht van de werkzaamheden van het Verbond zou opstellen, gerekend vanaf de oprichting, wie de voor de radio besproken onderwerpen zou overzien, de jaargangen van M. en W. zou nalezen, dan wel discussiebijeenkomsten, landdagen en congressen zou bijwonen, zou allermist het predikaat conformistisch aan het Verbond toekennen. Indien er geen non-conformistische buitenkerkelijken waren geweest, het H.V. ware nooit opgericht. Zonder dat het Verbond zich als alleenvertegenwoordiger van buitenkerkelijk Nederland kan opwerpen, heeft het H.V. veel goeds voor de buitenkerkelijken verricht. De vergelijking met een „gereformeerd zendingsbladje”, hetgeen dan naar alle waarschijnlijkheid moet doelen op een hyperkritische mentaliteit ten gunste van

de eigen mening, wijs ik met klem van de hand. De humanist predikt nimmer het monopolie van het eigen gelijk, maar bepleit het recht op een andere mening, hetgeen evenwel kritiek op conformistische trekken in groepen of instituten niet uitsluit.

Wat de opmerking over de geestelijke verzorging in het leger betreft, dit is een zaak van het Thuisfront en niet van het H.V. Het is wel wat ongenueanceerd gedacht, uit de bereidheid van de minister van defensie, humanistische geestelijke verzorgers in de kazernes en kampementen toe te laten, te concluderen dat het Verbond conformistisch is.

Naar mijn mening dient de heer Kroese de gelijker argumenten aan te voeren voor zijn opmerking, dat hij het Verbond tot de conformistische groeperingen wenst te rekenen. Mag ik rekenen op goede tijding?

F. de Vries

Vreugde en... schaamte?

Zoëven lees ik in de N.R.C. (van 10 okt. '62) dat de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk zich radikaal heeft uitgesproken tegen het gebruik van strategische kernwapens en dat het zelfs heet: de „Christen moet dienst weigeren in geval van kernoorlog”.

Ik ben heel blij dat onze christelijke broeders en zusters het verstand, het verantwoordelijkheidsgevoel en de moed hebben gehad van hun levensovertuiging uit zo'n duidelijk „Neen!” uit te roepen tegen het meest schandalige wapen dat de mensheid ooit heeft voortgebracht.

Vreugde dus, maar óók en vooral schaamte! Schaamte omdat ons Humanistisch Verbond, dat, blijkens haar beginselverklaring „de mens eerbiedigt in zijn menselijke waarde”, met betrekking tot de atoombomproeven en de atoombewapening nooit verder kwam dan een vaag blijk van „verontrusting”. Zullen wij nu zo moedig zijn onze hervormde vrienden op dit punt te volgen?

Den Helder, 10 okt.

T. W. de Boer

DE HUMANISTISCHE STICHTING „SOCRATES” (ter bevordering van wetenschap en cultuur)

zoekt voor documentatie en secretariaat

EEN WETENSCHAPPELIJKE MEDEWERKER(STER)

die tevens stimulerend werkzaam kan zijn.

Vereist wordt: academische of daarmede gelijk te stellen vorming, bij voorkeur sociaal-psychologische richting, stylistische en organisatorische kwaliteiten.

Salarisgrenzen: voorshands van f 8.400,- tot f 12.000,-.

Eigenhandig (niet met ball-point) geschreven brieven aan: Humanistische Stichting „Socrates”, Oudegracht 152 te Utrecht.

„Dit kwaad” wortelt niet in een bepaalde gebeurtenis. Er is meer. Het is de angel die steekt in onze cultuur en het gif zorgt voor verdeeldheid in alle variaties. Opvoeding en onderwijs, ondenkbaar zonder elkander, zijn ervan doortrokken. Ondanks integrale voorstelling over mens en samenleving, ligt een praktische toepassing nog in een heel ver verschiet. Onderwijs, gericht op verzamelde kennis wordt eenzijdig wanneer de mentaliteit wordt veronachtzaamd. Een diploma voor verworven schoolse kennis is nog geen brevet voor geestelijke, voor echte menselijke rijpheid. De mentaliteit, de wijze van denken over mens en maatschappij, over onszelf en anderen is doortrokken van wantrouwen, achterdocht en vooringenomenheid, en vooral van... vrees voor de ander.

Als daar nu eindelijk verandering in gaat komen door de geestelijke vorming in het onderwijs te betrekken, berust dit op een toenemende behoefte om de gifangel uit te trekken. Het humanistisch vormingsonderwijs berust niet op een apartheids-visie die een of andere uitverkoorrenheid predikt. Evenmin op de gedachte dat jonge mensen neutrale windwijzers moeten worden zonder mening. Het gaat in wezen om de kern waaraan het humanisme de leefregel ontleent, die eigen is aan ieder mens: zichzelf te kunnen zijn met anderen die zichzelf kunnen zijn. De consequentie hiervan behoeven wij niet uit te werken, dit kan ieder voor zich. Ook in verband met bovenstaand citaat.

Laat dit eens tot u doordringen, en neem uw besluit tot medewerking aan humanistische vorming in opvoeding en onderwijs.

Want er is waarachtig wel haast bij.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes,

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Gezocht te Bilthoven in eenvoudig, positief milieu een thuis voor **rustige jongeman**, die overdag werkt en 's avonds cursus volgt. Br. Mevr. Bakker, Hengelolaan 197, Den Haag.

THE HUMANIST HIMSELF

Gebundeld onder deze titel is verschenen een aantal interessante artikelen, geschreven door de secretaris van de IHEU, mr. H. J. Blackham. Deze brochure is tegen de prijs van f1,- verkrijgbaar bij IHEU, Oudegracht 152 - Utrecht. Giro 304960.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen. (porti-kosten inbegrepen) door storting op girorek. 304960

Wat ben ik eigenlijk?	- 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75
De dag ligt voor ons	- 0.35
Humanisme en opvoeding	- 0.95
Modern Humanisme	- 1.75
Beginsel en Doel v/h Hum. Verbond	- 0.25
De idee v/d Openbare School	- 0.60
Studiekosten	- 1.25
Echt en onecht in geloof en ongelooft	- 0.75
Humanisme en Rede	- 2.25
Humanistische Gedachten (2e druk)	- 1.25
Een volledige brochurenlijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.	

Adverteer in „Mens en Wereld”

Gunstige tarieven.

Grote advertenties:

1/1 pagina	f 140,-
1/2 pagina	„ 75,-
1/4 pagina	„ 40,-
1/8 pagina	„ 25,-
1/16 pagina	„ 15,-

Kleine advertenties f 0,20 per woord.

Kortingen:	Plaatsing	%
Jaar-abonnement	1 x per 14 dagen	40 %
„ „ „	1 x per maand	30 %
Halfjaar-abonnement	1 x per 14 dagen	30 %
„ „ „	1 x per maand	20 %
Kwartaal-abonnement	1 x per 14 dagen	20 %

Heden is de kalender 1963

verschenen prijs f 2.50

Uw bestelling wordt gaarne ingewacht
Centraal Bureau
Humanistisch Verbond, Oudegracht
152 - Utrecht

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Is het Humanistisch Verbond op een gevaarlijk pad?

Kunt u zich als humanist verenigen met de instelling van de „humanistische raadsman” in het leger?

In het oktober-nummer van ons radicaal-pacifistische maandblad **Vredesactie** stelt Hein Herbers deze zaak aan de orde. We nodigen u uit dit oktober-nummer – zonder verplichtingen uwerzijds – aan te vragen bij **Vredesactie**, postbus 246, Rotterdam, giro 44 51 29. (Bij bestelling van meerdere exemplaren 25 ct per stuk).

Ook de buitenkerkelijke leden van de
Partij van de Arbeid hebben een
organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne
toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210 - Leiden

CREMATIE IS WAARDIG EN STIJLVOL

Bovendien: dé oplossing bij het
nijpende gebrek aan grond

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de
VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97

Onderhouds-schilderwerk

VAN DER WILT

DE BILT

HESENWEG 220 - TELEFOON 0 30-6 16 85

Wie
dan leeft
wie
nu zorgt

urora helpt u daarbij in het bijzonder door de Index-
Benaderings Polis waarvan het verzekerd bedrag, binnen bepaalde
grenzen, stijgt naarmate de kosten van levensonderhoud stijgen.
Vraagt inlichtingen en een brochure met uitvoerige gegevens aan:

N.V. Levensverzekering Mij
Stadhouderskade 1a Amsterdam

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door
het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten
tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.